

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодров В.А. Информационный стресс / Бодров В.А. – М.: ПЕР СЭ, 2000. – 352 с.
2. Джуэл Л. Индустриально-организованная психология / Джуэл Л. – СПб.: Питер, 2001. – 720с.
3. Ильин Е.П. Дифференциальная психофизиология / Ильин Е.П. – СПб.: Питер, 2001. – 464 с.
4. Константинов В.В. Экспериментальная психология. Курс для практического психолога. // В.В. Константинов. – СПб.: Питер, 2006. – 272 с.: ил.
5. Котик М.А. Психология и безопасность / Котик М.А. – Таллин: Валгус, 1989. – 448 с.
6. Мерлин В.С. Психология индивидуальности / Мерлин В.С. – М.: Изд-во МПСИ МОДЭК, 2005.-544 с.
7. Смирнов Б.А., Долгополова. Е.В. Психология деятельности в экстремальных ситуациях / Смирнов Б.А., Долгополова Е.В. – Х.: Изд-во Гуманитарный Центр, 2007. -276 с.
8. Тимченко О.В. Психологические аспекты состояния, поведения и деятельности людей в экстремальных условиях и методы их коррекции / Тимченко О.В. – Х.: Изд-во ХВУ, 1997. – 168 с.
9. Lazarus R.S. Folkman S. Stress, Appraisal, and Coping. N.Y.: Springer, 1984.

УДК 159.2

Гуєва Д., магістрант кафедри загальної психології УЦЗУ

ПРОФЕСІЙНА МОТИВАЦІЯ ТА ЖИТТЄВІ УСТАНОВКИ ЯК ІНТЕГРАЛЬНА ЧАСТИНА ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ КУРСАНТІВ УЦЗУ

У статті розглянуто результати теоретичного аналізу та емпіричного дослідження особливостей професійної спрямованості курсантів та студентів УЦЗУ за допомогою аналізу професійної мотивації та життєвих цінностей особистості.

Ключові слова: професійна спрямованість, професійна мотивація, ціннісно-змістові установки.

Актуальність проблеми. У сучасних умовах динамічного розвитку професійних знань через вимоги, що пред'являються до особистості, подальша розробка проблеми професійної спрямованості фахівців різних галузей набуває великої значущості.

Підвищення рівня професійної спрямованості створює основний зміст її розвитку. Вибір професії можна вважати виправданим лише в тому випадку, якщо є надія, що активність приведе до такого взаємовідношення між особистістю і працею, при якому успішно відбудуватиметься подальший розвиток фахівця. Однією з основних умов прогнозування такого розвитку особистості є високий рівень професійної спрямованості. Відповідність провідного мотиву основному змісту обраної професії – не єдина передумова можливості знайти в цій діяльності своє покликання. Багато залежить і від характерологічних особливостей людини, і від якісної своєрідності і рівня розвитку її здібностей. Проте в цьому взаємозв'язку професійної спрямованості, характеру і здібностей провідна роль належить переважачому мотиву. Відсутність достатньо глибокої професійної спрямованості у студентів та курсантів не виключає можливості її формування в період навчання в університеті. Проте завдання полягає в тому, щоб вибір професії виявлявся логічним наслідком поступового підвищення рівня професійної спрямованості, тобто формування у процесі навчання діяльнісно-смыслової єдності – збігу ціннісно-смыслового (формування життєвих сенсів) і наочно-дієвого (вибір адекватною сенсу діяльності) аспектів діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Активна розробка проблеми професійної спрямованості особистості пов'язана з дослідженням таких проблем, як система відносин людини (В.М. Мясіщев), співвідношення сенсу і значення (О.М. Леонт'єв), інтеграція спонукань і їх смисловий контекст (С.Л. Рубінштейн), спрямованість особистості і динаміка поведінки (Л.І. Божович, В.Є. Чудновський), орієнтування в діяльності (П.Я. Гальперін) та інших.

Одна з форм розвитку професійної спрямованості полягає у збагаченні її мотивів. Професійна спрямованість великої групи людей може включати одні й ті ж мотиви, та все ж бути різною. Це зумовлено тим, що система мотивів завжди припускає їх певну організацію, структуру. Одні й ті ж мотиви можуть бути різним чином організовані, знаходитися в різних відносинах супідрядності, і, що особливо важливо, різними можуть бути провідні мотиви.

Зазвичай мотиви, які лежать в основі професійної спрямованості, є неоднорідними за походженням, характером зв'язку з професією. У цьому плані правомірне виділення, по-перше, групи мотивів, що виражають потребу в тому, що складає основний зміст професії [6]. Інша група мотивів пов'язана з відображенням деяких особливостей професії в суспільній свідомості (мотиви престижу, суспільної значущості професії) [2]. Очевидно, що зв'язок індивідуальної свідомості

з професією набуває в даному випадку більш опосередкованого характеру. Третя група мотивів виражає потреби особи, що раніше склалися, актуалізовані при взаємодії з професією (мотиви саморозкриття і самоствердження, матеріальні потреби, особливості характеру, звичок і тому подібне) [1; 4]. Четверту групу складають мотиви, що виражають особливості самосвідомості особистості в умовах взаємодії з професією (переконаність у власній придатності, у володінні достатнім творчим потенціалом, в тому, що намічений шлях і є «моїм покликанням» і тому подібне) [3; 5]. Мотиви, які відносяться до п'ятої групи, виражають зацікавленість людини у зовнішніх, об'єктивно несуттєвих атрибутах професії. Нерідко саме ці мотиви породжують прагнення до окремих «романтичних» професій.

Дана класифікація, побудована за ознакою походження мотиву, ймовірно, може бути продовжена.

Грунтуючись на викладених міркуваннях, під рівнем професійної спрямованості ми розуміємо ступінь відповідності провідного мотиву професії (особового сенсу) об'єктивному змісту професії. За високого рівня спрямованості близьким і потрібним людині є найбільш суттєве в даній діяльності, то, в чому полягає її об'єктивне призначення. За низького рівня спрямованості провідний мотив виражає потребу не стільки в діяльності, скільки в різних пов'язаних з нею обставинах. Основний показник рівня – змістовність і глибина професійного інтересу з урахуванням його положення в системі мотивів, що утворюють професійну спрямованість. Очевидно, що без достатньо високого рівня професійної спрямованості не можлива оптимальна взаємодія між людиною й обраною нею працею. Таким чином, оптимальний розвиток професійної спрямованості, основний зміст цього процесу знаходять в підвищенні її рівня [6]. Було б невірно розуміти відношення до професії односторонньо, тільки як прояв активності, вибірковості з боку людини. Насправді тут має місце взаємодія, оскільки професія також впливає на суб'єкта. Ця дія характеризується тим, які відчуття, образи, думки виникають у свідомості під впливом професії і, що особливо суттєво, тими об'єктивними вимогами, які професія пред'являє до людини.

Високий рівень професійної спрямованості – це та якісна особливість структури мотивів особистості, яка виражає єдність інтересів і особистості в системі професійного самовизначення. Підвищення рівня професійної спрямованості утворює основний зміст її розвитку.

Метою нашої роботи було дослідити особливості професійної мотивації та життєвих цінностей курсантів та студентів УЦЗУ у контексті професійної спрямованості особистості.

Виклад основного матеріалу. Відповідно меті дослідження нами використовувалися наступні психодіагностичні засоби: методика К. Замфір в модифікації А.А. Реана «Вивчення мотивації професійної діяльності»; тест СЖО Д.А. Леонтьєва.

У дослідженні взяли участь курсанти і студенти Университету цивільного захисту України соціально-психологічного факультету в кількості 60 осіб. Вік досліджуваних – 17-24 роки.

Особливості професійної мотивації ми досліджували за допомогою методики К. Замфір. Отримані результати представлені в таблицях 1, 2, 3.

Таблиця 1

Ступінь вираженості складових мотиваційного комплексу у студентів УЦЗУ (%)

Мотиваційний комплекс					%
ВМ	>	ВПМ	>	ВОМ	42,5
ВМ	=	ВПМ	>	ВОМ	12,5
ВМ	<	ВПМ	>	ВОМ	25
ВМ	<	ВПМ	<	ВОМ	7,5
ВМ	>	ВОМ	>	ВПМ	5
ВМ	=	ВПМ	<	ВОМ	5
ВОМ	>	ВМ	>	ВПМ	2,5

Примітки:

ВМ – внутрішня мотивація;

ВПМ – зовнішня позитивна мотивація;

ВОМ – зовнішня негативна мотивація;

Аналіз отриманих результатів показав, що студенти більшою мірою задоволені вибраною професією. Вибираючи між якнайкращим оптимальним і якнайгіршим типами співвідношень, більшість студентів вибрали оптимальний комплекс, представлений поєднаннями: ВМ > ВПМ > ВОМ (42,5% опитаних) і ВМ = ВПМ > ВОМ (12,5% опитаних).

Це свідчить про те, що студенти з даними мотиваційними комплексами обирають діяльність заради неї самої, а не для досягнення яких-небудь зовнішніх нагород. Така діяльність є самоціллю, а не засобом для досягнення якихось інших цілей.

Найгірші мотиваційні комплекси представлені наступними співвідношеннями: ВОМ>ВПМ>ВМ; ВОМ>ВПМ=ВМ; ВОМ>ВМ>ВПМ. Дані комплекси мають 7,5%; 5%; 2,5% студентів. Це в сукупності становить 15% від загального числа опитаних студентів. Це може свідчити про байдуже, а ймовірно, і негативне відношення до процесу

навчання і вибору професії. Для таких студентів цінністю є не отримання професійних знань і умінь, а кінцевий результат їх навчання в УЦЗУ, тобто отримання диплому. Або можна припустити, що якраз ці студенти вступили до УЦЗУ не за власним бажанням, а наприклад, тому що на цьому наполягли батьки. Тут допустима наявність і інших причин, дослідження яких не було завданням цього дослідження.

Характеризуючи групу в цілому, можна сказати, що переважаючим типом мотивації є внутрішня – 42,5% (хоча це не становить і половини опитаних студентів). На другому місці студенти із зовнішньою позитивною мотивацією – 35%. Вона «гірше» внутрішнього типу мотивації тим, що за неї студентів привертає не сама діяльність, а те, як вона буде оцінена оточуючими (позитивна оцінка, заохочення, похвала і т.д.). І на третьому місці – студенти із зовнішньою негативною мотивацією – 15%.

Отже, в результаті проведеного нами дослідження було виявлено незначне, але все таки переважання внутрішньої мотивації студентів над зовнішньою мотивацією (ВМ = 55%; ВПМ + ВОМ = 45%), домінуючим мотиваційним комплексом навчання виступає комплекс «ВМ > ВПМ > ВОМ». Такий баланс мотивів (мотиваційний комплекс) мають 42,5% студентів. Таким же комплексом характеризується і група в цілому. Прорахувавши середній загальногруповий бал за кожною шкалою, нами було встановлено, що в цілому група має середній рівень мотивації.

Таблиця 2

Ступінь вираженості складових мотиваційного комплексу у курсантів УЦЗУ (%)

Мотиваційний комплекс					%
ВМ	>	ВПМ	>	ВОМ	27,5
ВМ	=	ВПМ	>	ВОМ	17,5
ВМ	<	ВПМ	>	ВОМ	30
ВМ	<	ВПМ	<	ВОМ	10
ВМ	>	ВОМ	>	ВПМ	7
ВМ	=	ВПМ	<	ВОМ	5
ВОМ	>	ВМ	>	ВПМ	5

Примітка:

ВМ – внутрішня мотивація;

ВПМ – зовнішня позитивна мотивація;

ВОМ – зовнішня негативна мотивація.

Аналіз отриманих результатів показав, що курсанти задоволені

професією, яку вони обрали. Вибираючи між найкращим оптимальним та найгіршим типами співвідношень, більшість курсантів вибрали проміжний комплекс, представлений поєднаннями:

$BM < BПМ > BOM$ (30% досліджуваних); $BM > BПМ > BOM$ (27,5%) і $BM = BПМ > BOM$ (17,5%).

Це свідчить про те, що курсантів з даними мотиваційними комплексами цікавить діяльність, яку вони обрали, але є і вагома частка бажання досягнення яких-небудь зовнішніх нагород. Така діяльність є, в основному, засобом для досягнення власної вигоди.

Найгірші мотиваційні комплекси представлені наступним співвідношенням: $BOM > BМП > BM$; $BOM > BПМ = BM$; $BOM > BM > BПМ$. Дані комплекси мають 10%; 5%; 5% курсантів. Це в сукупності становить 20% від загального числа досліджених курсантів. Слід відзначити, що фахівці з подібною професійною мотивацією не мають сформованої професійної спрямованості. До діяльності їх спонукає можливість отримання вигоди у різному вигляді (матеріальному, соціальному, психологічному). Небезпечність цього саме для діяльності у структурі МНС полягає в тому, що коли мова йде про людські життя, неможливо бути цілком впевненими в тому, що професіонали з подібною професійною мотивацією будуть ретельно виконувати свої обов'язки, якщо за це їм не буде полагатися певна винагорода.

Характеризуючи групу в цілому, можна сказати, що переважаючим типом мотивації є зовнішня позитивна – 30%. При переважанні цього типу мотивації особистість привертає не сама діяльність, а те, як вона буде оцінена. На другому місці внутрішня мотивація – 27,5%. І на третьому місці – зовнішня негативна мотивація – 20%.

Отже, в результаті проведеного нами дослідження було виявлено, незначне переважання зовнішньої мотивації курсантів над внутрішньою мотивацією ($BПМ + BOM = 57,5\%$; $BM = 42,5\%$), домінуючим мотиваційним комплексом навчання виступає комплекс « $BM < BПМ > BOM$ ». Такий мотиваційний комплекс мають 30% курсантів. Найкращий, оптимальний мотиваційний комплекс мають 25%. Найгірший мотиваційний комплекс мають 20% курсантів.

Прорахувавши середній загально - груповий бал за кожною шкалою, нами було встановлено, що в цілому група курсантів має середній рівень мотивації.

Порівняльний аналіз отриманих результатів показав, що значущих відмінностей у переважаючому типі професійної мотивації (мотиваційному комплексі) курсантів і студентів УЦЗУ не виявлено. Більшість досліджених вибрали оптимальний комплекс, а це свідчить

про правильний вибір професії. Досліджені даної групи осмислено і цілеспрямовано йдуть до поставленої мети – отримання обраної професії, що, поза сумнівом, позитивно відіб'ється на подальшій діяльності, як самої особистості, так і її соціального оточення.

Таблиця 3

Рівні розподілу показників мотиваційного комплексу у студентів та курсантів УЦЗУ (%)

Мотиваційний комплекс	Студенти	Курсанти	ϕ	P
BM > BПM > BOM и BM = BПM > BOM (оптимальний)	55,0	45,0	0,774	-
BOM > BПM > BM (найгірший)	15,0	20,0	0,51	-
Інші поєднання	30,0	35,0	0,51	-

Для визначення особливостей життєвих установок людини ми використали методику СЖО Д.А. Леонтьєва. Результати були представлені нами у таблиці 4.

Таблиця 4

Показники життєвих установок студентів та курсантів УЦЗУ
(\bar{X} ср. $\pm\sigma$)

Показники	Студенти	Курсанти	t	P
ОЖ	105,1 \pm 13,67	108,9 \pm 12,77	1,44	-
Цілі	32,8 \pm 6,65	36,3 \pm 4,81	2,64	0,01
Процес	32,6 \pm 5,36	33,8 \pm 4,19	1,72	-
Результат життя	24,8 \pm 4,23	25,3 \pm 3,98	4,20	0,01
Локус контролю	22,5 \pm 3,88	23,1 \pm 3,27	1,53	-
Локус контролю життя	31,3 \pm 7,44	33,7 \pm 4,81	2,32	0,05

Цілі в житті додають життю усвідомленості, спрямованості і часової перспективи. Низькі бали за шкалою «Цілі» при загальному високому ОЖ властиві людині, що живе сьогоdnішнім і вчорашнім днем. Разом з тим, високі бали можуть характеризувати не тільки цілеспрямовану людину, але і прожектера, плани якого не мають реальної опори в сьогоденні і не підкріплюються особистою відповідальністю за їх реалізацію. Ці два випадки нескладно розрізнити, враховуючи показники за іншими шкалами.

Шкала «Процес життя або інтерес і емоційна насиченість життя». Зміст цієї шкали співпадає з відомою теорією про те, чи сприймає досліджуваний сам процес свого життя як цікавий, емоційно насичений і наповнений сенсом. Високі бали за цією шкалою і низькі –

за останніми характеризуватимуть гедоніста, що живе сьогоднішнім днем. Низькі бали – ознака незадоволеності своїм життям у сьогодні; при цьому, проте, їй можуть додавати повноцінного сенсу спогади минулого або націленість на майбутнє.

Шкала «Результативність життя або задоволеність самореалізацією». Бали за цією шкалою відображають оцінку пройденого відрізка життя, відчуття того, наскільки продуктивною і осмисленою є її прожита частина. Високі бали за цією шкалою і низькі за останніми характеризуватимуть людину, яка доживає своє життя, в якій все у минулому, але минуле здатне додати сенсу решті життя. Низькі бали – незадоволеність прожитою частиною життя.

Шкала «Локус контролю – Я» (Я – господар життя). Високі бали відповідають уявленню про себе як про сильну особистість, що має достатню свободу вибору, щоб побудувати своє життя відповідно до своїх цілей і уявлень про сенс. Низькі бали – невіра у свої сили контролювати події власного життя.

Шкала «Локус контролю – життя або керованість життя». За високих балів – переконання в тому, що людині дано контролювати своє життя, вільно приймати рішення й утілювати їх в життя. Низькі бали – фаталізм, переконаність в тому, що життя людини не підвладне свідомому контролю, що свобода вибору ілюзорна і безглуздо щонебудь загадувати на майбутнє.

Проведений аналіз отриманих результатів у групі студентів та курсантів показав, що загальний показник усвідомленості життя, показник за шкалою мети в житті, за шкалою «Процес життя», за шкалою «Задоволеність самореалізацією», «Локус контролю – Я», «Керованість життя» – знаходиться у межах вище середнього значення норми. Ми зробили порівняльний аналіз за допомогою комп'ютерної програми «Статистика 5.5». Результати показали, що між групами студентів і курсантів існують значущі відмінності за декількома шкалами, а саме за такими як «Цілі життя» ($P \leq 0,01$), «Результат життя» ($P \leq 0,01$), «Локус контролю життя» ($P \leq 0,05$).

Розглянемо результати за кожною шкалою окремо. За шкалою «Цілі в житті» були виявлені значущі відмінності ($P \leq 0,01$) між курсантами і студентами. Виходячи з отриманих результатів, ми можемо сказати, що курсанти є більш цілеспрямованими, ніж студенти, хоча у студентів показники за цією шкалою також вище середнього. Для досліджуваних цілі додають життю свідомості і спрямованості. Нині вони навчаються в УЦЗУ, тому можна припустити, що, поперше, це цілі, які пов'язані з отриманням вищої освіти за професійною спрямованістю, яку вони обрали. Це дуже важливо, що вони

вже знають, до чого треба прагнути. За шкалою «Процес життя», виходячи з отриманих результатів, можна сказати, що значних відмінностей не виявлено. Показники за цією шкалою вище середнього, тому можна припустити, що досліджувані сприймають процес свого життя як цікавий, емоційно насичений і наповнений сенсом. Це, безумовно, якнайкраще вплине на їхнє майбутнє, на навчання та на професійне зростання.

За шкалою «Результат життя» були виявлені значущі відмінності ($P \leq 0,01$). У курсантів вищий показник за цією шкалою, ніж у студентів, – це означає, що курсанти більш задоволені прожитою частиною життя – вона була більш продуктивною і осмисленою, ніж у студентів. Але у студентів теж високі показники. Тому не можна сказати, що вони не задоволені прожитою частиною життя, і вона в них була не продуктивною, просто в меншій мірі, ніж у курсантів.

За шкалою «Локус контролю - Я» значущих відмінностей не виявлено, але показники як у курсантів, так і у студентів вище середнього. Тому, виходячи з цього, можна сказати, що досліджувані сприймають себе як господарі свого життя, сильні особистості з достатньою свободою вибору. Вони будують своє життя відповідно до своїх цілей і уявлень.

За шкалою «Локус контролю - життя» були значущі відмінності в показниках ($P \leq 0,05$). У курсантів вищі показники, ніж у студентів, тому можна зробити висновок, що курсанти в більшій мірі переконані в тому, що людині дано контролювати своє життя, вільно приймати рішення й утілювати їх в життя. Але студенти також мають показники вище середнього, тому вони теж дотримуються такої думки, але є певні сумніви.

Загалом, беручи всі результати за шкалами, можна зробити такий висновок, що і курсанти, і студенти задоволені своїм життям, як теперішнім, так і минулим. Вони мають життєві цілі і задачі і прагнуть їх досягти. Вони самі будують своє життя і приймають важливі рішення. Вони творці – свого життя і своєї долі.

Висновки. Дослідження мотивації професійної діяльності показало, що досліджувані – студенти і курсанти – осмислено і цілеспрямовано йдуть до поставленої мети, отримання вибраної професії, що надалі позитивно вплине на професійну діяльність, як самої людини, так і її соціального оточення. За результатами дослідження смисло-життєвих орієнтацій курсанти і студенти задоволені своїм життям, як теперішнім, так і минулим. Вони вже поставили перед собою цілі, яких прагнуть досягти, всі важливі питання намагаються вирішувати самі. Досліджувані не сподіваються на випадок, або подарунок долі, вони самі будують своє життя.

Виходячи з результатів дослідження смисло-життєвих орієнтацій, можна сказати, що курсанти є більш цілеспрямованими, ніж студенти, і більш впевненими в тому, що своє життя вони створюють самі і все залежить тільки від них, курсанти задоволені і теперішнім і прожитим життям, на відміну від студентів, у яких виникають певні сумніви. Якщо результати брати взагалі, то можна сказати, що студенти і курсанти не дуже відрізняються у своїх відповідях, а тому і у професійній спрямованості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Божович Л. И. – СПб. : Питер, 2008. – 400 с.
2. Вилюнас В. К. Психологические механизмы мотивации человека / Вилюнас В. К. – М. : МГУ, 1990. – 283 с.
3. Ковалев В. И. Мотивы поведения и деятельности / Ковалев В. И. – М. : Наука, 1988. – 193 с.
4. Рудик П. А. Мотивы поведения деятельности / Рудик П. А. – М. : МГУ, 1988. – 136 с.
5. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность / Хекхаузен Х. – СПб. : Питер, 2003, 860 с.
6. Шавир П. А. Психология профессионального самоопределения в ранней юности / шавир П. А. – М. : Педагогика, 1981. – 95 с.

УДК 159.91

Калюжний В.С., здобувач кафедри загальної психології УЦЗУ

ДИНАМІКА ПСИХІЧНИХ СТАНІВ КУРСАНТІВ УЦЗУ З УРАХУВАННЯМ ЗМІНИ СТУПЕНЯ СКЛАДНОСТІ ЕКСТРЕМАЛЬНОЇ СИТУАЦІЇ

У статті висвітлені результати психологічних станів курсантів УЦЗУ в залежності від складності екстремальних ситуацій в професійній діяльності.

Ключові слова: психологічний стан, екстремальність, критичність, фрустрація, тривога, ригідність.

Актуальність дослідження. Вивчення особистості в особливих умовах професійної активності та життєдіяльності була і залишається однією з актуальних завдань психології. Розглянуті в психології праці